

N O T Y R E C E N Z Y J N E

Noty recenzyjne opracowali: Wojciech Materski, Jerzy Tomaszewski, Romuald Wojna, Elżbieta Znamierowska-Rakk. Całość materiału zebrał Romuald Wojna.

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Makedonia. Sbornik ot dokumenti i materiali, Izdatelstvo na BAN, Sofija 1978, ss. 822.

Omawiany zbiór dokumentów poświęcony jest dziejom ludności bułgarskiej w Macedonii w okresie od osiedlenia się Słowian i Protobułgarów na Półwyspie Bałkańskim i powstania państwa bułgarskiego w 681 r. do 1940 r. — początku II wojny światowej.

Struktura zbioru podporządkowana jest tezie, że słowiańska ludność w Macedonii jest ludnością bułgarską, pomiędzy ludnością w Macedonii a pozostałym terytorium Bułgarii istniała nierozrwalna więź i stąd ludność ta uczestniczyła bezpośrednio w historii Bułgarii. Z tych przyczyn periodyzacja zbioru, obejmująca 4 okresy, zsynchronizowana została z dziejami państwa bułgarskiego. A mianowicie pierwsza część zbioru dotyczy epoki średniowiecza i niewoli tureckiej do początków bułgarskiego Odrodzenia. Spotykamy tu przede wszystkim dokumenty pochodzące ze źródeł bułgarskich, bizantyjskich i zachodnioeuropejskich. Druga część zbioru poświęcona jest odrodzeniu narodowemu Bułgarów. Ze względu na wagę tej epoki jest to najobficiej udokumentowana część zbioru. Ogromną większość przedstawionych tu dokumentów pochodzi od ludności miejscowej zorganizowanej w bułgarskich wspólnotach cerkiewnych lub od wybitnych jej przedstawicieli — bułgarskich patriotów. Ponadto włączono tu dokumenty rosyjskie

i serbochorwackie. Z kolei część trzecia obejmuje okres od kongresu berlińskiego w 1878 r. do końca I wojny światowej w 1918 r. Również w tej części znakomita większość to dokumenty pochodzące od ludności miejscowej (wspólnot cerkiewnych, organizacji kulturalno-oświatowych i ich działaczy). Ostatnia część gromadzi dokumenty poświęcone losowi ludności bułgarskiej w Macedonii w okresie międzywojennym. Duża liczba zawartych tu materiałów pochodzi od ludności miejscowej oraz od masowej emigracji macedońskiej w Bułgarii, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i innych krajach. Ponadto są tu dokumenty zachodnioeuropejskie, serbskie i greckie.

Trzeba przyznać, że zebrane dokumenty w zbiorze pochodzą z różnych krajów, od różnych organizacji i różnych osób, w związku z czym w zasadzie wyrażają one najróżniejsze punkty widzenia i poglądy w kwestii macedońskiej. Jedno wszakże jest charakterystyczne dla nich wszystkich: zgodnie stoją na stanowisku, iż do II wojny światowej większość słowiańskiej ludności w Macedonii była bułgarska.

E. Z. R.

F. D. Wołkow, **Tajny Uajtchołła i Dauning-strit**, Moskwa 1980, Izd. „Mysl”, ss. 462.

Kamienica na Dawning Street w Londynie pełni od dziesięcioleci rolę rezydencji premiera rządu brytyjskiego, natomiast Whitehall to nazwa zabudo-

wań, w których mieści się większość ministerstw. Oba te obiekty stały się tytułowymi „bohaterami” pracy Fiodora Wołkowa, od lat specjalizującego się w historii stosunków radziecko-brytyjskich (por. np.: *Krach angielskiej polityki interwencyjnej i dyplomatycznej izolacji Sowietów gosudarstwa*, Moskwa 1954; *Anglo-sowieckie stosunki 1924-1929*, Moskwa 1958; *SSSR—Anglija 1929-1945 gg.*, Moskwa 1964). Obecna praca jest właściwie nowym, poszerzonym ujęciem tych wątków poprzednich jego prac, które nazwać można by umownie historią brytyjskiego antysowietyzmu, rozumianego nie tyle w sferze koncepcji, co poszczególnych incydentów (przejawów). Wykład zamyka się w cezurze 1917-1939. W związku ze zmianą w 1967 r. czasu odtajniania ściśle tajnej dokumentacji rządów brytyjskich (z 50 na 30 lat) Autor uzyskał wgląd do wielu poufnych materiałów, które — jak sam pisze (s. 12) — właśnie on wprowadza po raz pierwszy do obiegu naukowego. Są to w zdecydowanej większości dokumenty z Public Record Office w Londynie: zapisy stenograficzne posiedzeń rządów brytyjskich, dokumenty Foreign Office, Admiralicji, Imperialnego Sztabu Generalnego i szereg innych. Bardzo bogata materiałowo praca skłania jednakże do dyskusji w swej warstwie interpretacyjnej, a przywoływane materiały niekiedy robią wrażenie dobieranych do tezy, a nie do problemu. Niemniej jako przewodnik po archiwach brytyjskich oraz rejestr konfliktowych anglo-radzieckich problemów bilateralnych praca Wołkowa niewątpliwie odegra istotną rolę.

W. M.

Dějiny ceskoslovensko-bulharských vztahů, Praha 1980, Academia, ss. 394, 2 nlb.

Autorami tego zbiorowego dzieła są czescy i słowaccy historycy, znani ze swych wcześniejszych publikacji doty-

czących Bułgarii: Č. Amort, V. Bystrický, R. Havránková, J. Hrozičnik, J. Kolár, M. Kudělka. Poświęcili oni zaledwie kilka stron stosunkom czesko-bułgarskim w dawniejszych czasach, rozpoczynając zasadnicze swe rozważania od początków XIX w. Większa część książki dotyczy jednak okresu od 1918 do 1945 r.

Dla okresu przed powstaniem niepodległej Czechosłowacji były to przede wszystkim kontakty intelektualne, współpraca nielegalnych organizacji rewolucyjnych, a także udział Czechów i Słowaków w bułgarskim życiu politycznym po 1878 r. Od 1918 r. wiele miejsca zajmują dzieje stosunków między państwami. Na uwagę zasługuje m. in. stosunkowo obszernie omówienie stosunków między Czechosłowacją a rządem A. Stambolijskiego, a następnie dzieje bułgarskiej emigracji w Czechosłowacji.

Książki nie zaopatrzone w wykaz źródeł i literatury, lecz na podstawie przepisów można zorientować się, że poszczególne rozdziały oparte są na obszernych materiałach, w tym także na archiwaliach czechosłowackich i bułgarskich. Autorzy wykorzystali m. in. zasoby praskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, lecz dla okresu po 1918 r. tylko w bardzo niewielkim stopniu archiwalia bułgarskie.

Sposób formułowania poglądów w niektórych rozdziałach budzi u czytelnika wątpliwości (np. tzw. państwo słowackie).

J. T.

T. Taylor, **Munich. The Price of Peace**, Garden City, N.Y. 1979, Doubleday and Co, ss. 1084.

Autor tej książki jest prawnikiem. W czasie II wojny światowej pracował w wywiadzie wojskowym, następnie reprezentował Stany Zjednoczone Ameryki podczas procesu norymberskiego. Doświadczenia z tych lat pozwoliły mu zebrać istotne dla tematu materiały.

W książce wykorzystał także liczne dokumenty i wspomnienia opublikowane, a także nie publikowane. Bibliografia obejmuje tytuły w językach angielskim, niemieckim, francuskim, sporadycznie w innych.

Wprawdzie książka ma charakter fachowy i z pożytkiem studiować ją będą historycy zawodowi, to jednak Autor napisał ją w formie dostępnej dla szerszego kręgu czytelników. Temu m. in. służy obszerne przedstawienie antecedenencji wydarzeń 1938 r., a także forma literacka bliska publicystyce.

Taylor interesuje się przede wszystkim stosunkami międzynarodowymi, działalnością dyplomatyczną, kładąc nacisk na analizę polityki mocarstw Europy Zachodniej. Równocześnie jednak rozpatruje niektóre zagadnienia wewnętrznej polityki państw, które miały możliwość oddziaływania na sytuację międzynarodową w 1938 r. Rysuje także syntetyczne portrety polityków decydujących o działalności na arenie europejskiej.

Książkę uzupełniają mapy, ilustracje, bibliografia oraz starannie sporządzony indeks. W tekście znajdujemy liczne i obszerne cytaty z dokumentów.

J. T.

S. A. Stiegar', **Diplomatija Francyi pieried wtoroj mirowoj wojnoj**, Moskwa 1980, Izd. „Mieżdunarodnyje odnoszenija”, ss. 280.

Praca powstała w Sektorze Najnowszej Historii Państw Kapitalistycznych Europy Instytutu Historii Powszechnej AN ZSRR. Traktuje o polityce zagranicznej Paryża w latach 1936-1939, czyli — jak to określa Autor — w okresie „formowania się polityki monarchijskiej, u której podstaw legły tendencje antynarodowe, antykomunizm i antysowietyzm wpływowych kręgów kapitału monopolistycznego”. Praca bazuje na wielojęzycznej dokumentacji, prasie, literaturze i nielicznych archi-

waliach z Archiwum MSZ CSSR. Jej wykład zbudowany jest na zasadzie stałego eksponowania alternatywy realizowanego kursu polityki zagranicznej, którą Autor upatruje w polityce proponowanej przez demokratyczne warstwy społeczeństwa francuskiego, głównie zaś Francuską Partię Komunistyczną, i nazywa polityką kolektywnego bezpieczeństwa i obrony pokoju. Szczególnie ostro i jednoznacznie określa premiera Léona Bluma (1936-1937, 1938), widząc w nim jedynie ślepego fanatyka antykomunizmu i antysowietyzmu, zdrającą ideę frontu ludowego, która przecież wyniosła go do władzy.

Niezależnie od tej i szeregu innych dyskusyjnych ocen praca Stegara jest poważnym krokiem naprzód historiografii radzieckiej, szczególnie w zakresie spożytkowanej bazy źródłowej oraz faktografii szczegółowej. Uwaga ta nie dotyczy kwestii rozmów trójstronnych w 1939 r. (anglo-francusko-radzieckich), które przedstawione zostały w sposób tradycyjny.

W. M.

BULGARIA

Spomeni za Uczreditolnoto sybranie ot 1879 g. Systawiteli: Elena Statelowa, Zina Markowa, Sofija 1979, Izd. na Otecestwenija front, ss. 259.

W stulecie zwołania w Weliko Tyrnowo Zgromadzenia Ustawodawczego (Konstytuanty), które uchwaliło konstytucję młodego państwa, wydano zbiór wspomnień działaczy bułgarskich dotyczący wyborów oraz pracy tego organu. Ogółem tom zawiera 26 tekstów, wybranych zarówno z publikacji, jak i z archiwów. Książkę poprzedza wstęp, który omawia niektóre problemy sytuacji Bułgarii w 1879 r. oraz zasady edycji.

Wspomnienia ukazują przede wszystkim atmosferę polityczną w kraju oraz wrażenia wyniesione z obrad parlamen-

tu. Zawierają także wiele konkretnych informacji o szczegółach obrad.

Książkę zamyka spis deputatów do Konstytuanty oraz słowniczek wyrazów obcych i archaicznych, obecnie nie spotykanych w języku bułgarskim.

J. T.

Problemi na politiczeskata istorija na Bylgarija 1878 - 1944, Izwiestija na Instituta za Istorija, T. 24, Izdatelstwo na BAN, Sofija 1979, ss. 235.

Książka jest wydawnictwem seryjnym Instytutu Historii Bułgarskiej Akademii Nauk poświęconym dziejom Bułgarii od powstania odrodzonego państwa bułgarskiego w 1878 r. do utworzenia rządu Frontu Ojczyźnianego w 1944 r. W tak szeroko pomyślanym wydawnictwie pod względem czasowym i tematycznym, w tomie 24 zamieszczono siedem materiałów. Trzy z nich dotyczą spraw międzynarodowych, w tym dwa — stosunków bilateralnych Bułgarii z innymi państwami. Metodi Petrow jest autorem artykułu o stosunkach bułgarsko-rosyjskich w pierwszych latach po wyzwoleniu 1878 - 1881, a Georgi Markow publikuje studium poświęcone relacji Bułgaria — Trzecia Rzesza w okresie „pokoju rewizji” marzec 1938 - luty 1939. Trzeci natomiast artykuł, pióra Radosława Popowa przedstawia stosunek państw bałkańskich do kryzysu bułgarskiego w latach 1886 - 1887. Z kolei trzy inne pozycje zamieszczone w omawianym zbiorze analizują problematykę wewnątrzpolityczną. Weska Nikołowa omawia wpływ Partii Narodowoliberalnej na rozwój sytuacji wewnętrznej w Bułgarii w okresie 1894 - 1903, Rajna Manafowa charakteryzuje politykę oświatową Rządu Demokratycznego w tym kraju w latach 1908 - 1911, Konstantin Pandew zaś skupił się na zagadnieniu walki narodowyzwolenczej inspirowanej i prowadzonej przez Instytut Czetnicki Wewnętrznej Macedońsko-Odrińskiej Organizacji Rewolu-

cyjnej, działającej na terenie Macedonii i Tracji Wschodniej, pozostających po kongresie berlińskim w granicach imperium osmańskiego. Wreszcie ostatni artykuł napisany przez Georgi Bojadziewa dotyczy problematyki metodologicznej. Analizuje on mianowicie stanowisko kompleksowe w badaniach relacji pomiędzy historią narodową, regionalną i światową.

E. Z. R.

G. Naumow, Rabotniczeska partija w Bylgarija 1927 - 1939, Sofija 1980, Partizdat, ss. 368, 1 nlb.

Po 1923 r. Bułgarska Partia Komunistyczna znajdowała się w konspiracji. W 1927 r. utworzyła legalną partię pod nazwą Partia Robotnicza, która w 1934 r. została zakazana, wraz z likwidacją innych partii, po zamachu majowym. Od tego czasu do 1939 r. w konspiracji działały dwie organizacje partyjne, które następnie zjednoczyły się pod nazwą Partii Robotniczej.

Dziejom PR poświęcono w Bułgarii sporo studiów, ukazał się także tom dokumentów. Obecnie G. Naumow podjął się zadania całościowej analizy warunków powstania i dziejów partii do 1939 r.

Podstawą źródłową książki są archiwalia, prasa oraz inne publikacje; niestety, brak bibliografii. Autor zajął się analizą koncepcji ideowych partii oraz jej rozwojem organizacyjnym. Wiele uwagi poświęcił również stosunkom z innymi organizacjami i ugrupowaniami politycznymi.

Załącznikiem jest wykaz członków Komitetu Centralnego partii w omawianym okresie, spis sekretarzy KC, wykaz deputatów do parlamentu. Książkę uzupełniają streszczenia oraz spisy rzeczy w językach rosyjskim, angielskim i francuskim.

J. T.

D. Sirkow, **Wynsznata politika na Bylgarija 1938 - 1941**, Nauka i Izkus-two, Sofija 1979, ss. 343.

Monografia Sirkowa, jak wskazuje sam tytuł, poświęcona jest polityce zagranicznej Bułgarii w przededniu i w początkowym okresie II wojny światowej. Praca składa się z siedmiu rozdziałów. Rozważania otwiera analiza czynników zewnętrznych i wewnętrznych determinujących kurs polityczny rządu bułgarskiego na arenie międzynarodowej (rozdział pierwszy). Kolejne dwa rozdziały charakteryzują istotę i bezpośrednie konsekwencje w bułgarskiej polityce zagranicznej dwóch ważnych wydarzeń międzynarodowych: porozumienia w Salonikach o remilitaryzacji Bułgarii oraz porozumienia w Monachium o rozczłonkowaniu Czechosłowacji. Treść rozdziałów czwartego i piątego sprowadza się do ukazania zależności pomiędzy tzw. koniunkturą monarchijską a polityką lawirowania Bułgarii między przychylną neutralnością wobec Trzeciej Rzeszy a dobrymi stosunkami z pozostałymi państwami porozumienia w Monachium. Wreszcie rozdziały szósty i siódmy przedstawiają w bogatym kontekście międzynarodowym i wewnętrznym ewolucję kursu politycznego Sofii w kierunku ścisłego sojuszu z Niemcami, ukoronowanego przystąpieniem Bułgarii do paktu trzech 1 III 1941 r.

Książka Sirkowa bazuje na wielu nowych źródłach pochodzących głównie z archiwów bułgarskich: Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Bułgarii, Archiwum Wojskowo-Historycznego, Archiwum Naukowego Bułgarskiej Akademii Nauk, Archiwum Naukowego Instytutu Historii Bułgarskiej Akademii Nauk, Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego oraz Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Węgier. Ponadto Autor wykorzystał liczne zbiory dokumentów publikowanych: bułgarskich, radzieckich, brytyjskich, amerykańskich, niemieckich i francuskich. Zwraca uwagę również bogactwo wyzyskanych książek i artykułów. Pracę Sirkowa zaopatrzone w streszczenia (w

języku rosyjskim, angielskim i niemieckim), wykaz skrótów oraz indeks osób i nazw geograficznych.

E. Z. R

CZECHOSŁOWACJA

Acta Creationis. Unabhängige Geschichtsschreibung in der Tschechoslowakei 1969 - 1980. Vilém Prečan, Hrsg. Independent Historiography in Czechoslovakia 1969 - 1980. Edited by Vilém Prečan. Presented to the XVth International Congress of Historical Sciences. Vorgelegt dem XV. Internationalen Kongress für Geschichtswissenschaften (Bukarest — Bucharest, August 1980), Hannover 1980, V. Prečan, ss. 252.

Tom niniejszy jest zbiorem studiów w języku niemieckim lub angielskim dotyczącym dziejów Czechosłowacji oraz niektórych problemów czechosłowackiej historiografii. Został wydany w związku z XV kongresem historyków w Bukareszcie.

W tomie znalazły się następujące studia: J. Mezník, *Finanse morawskiego margrabiego Josta (1375 - 1411)*; M. Otahal, *Początki czeskiej polityki (do 1848 r.)*; J. Kren, *Idee Palackiego dotyczące Europy Środkowej 1848 - 1849*; J. Mlynárik, *M. R. Štefaník i państwowość czechosłowacka*; J. Doležal, *Stosunek hitlerowców do czeskiej kultury*; V. Kural, *Uwagi na marginesie wspomnień gen. F. Moravca*; K. Durman, *Kwestia bułgarska w polityce rosyjskiej 1876 - 1887*; M. Hájek, *Stosunki między Włoską Partią Komunistyczną a Międzynarodówką w latach dwudziestych*; J. Tesar, *W sprawie genezy pojęć „leninizm” i „stalinizm”*; V. Prečan, *Słowacki historyk przeciwstawia się naciskowi (sprawa J. Jablonického)*; J. Opat, *Myśli o osiemdziesiątych urodzinach czeskiego historyka Z. Kalisty*. Książkę poprzedził wstępem o współczesnej czechosłowackiej historiografii V. Prečan. Tom zawiera również dział bibliograficzny

J. T.

J. Korbel, **Twentieth-Century Czechoslovakia. The Meanings of Its History**, New York 1977, Columbia University Press, ss. 346.

Książka ta ukazała się jako jeden z tomów serii książek poświęconych głównym problemom dziejów poszczególnych krajów europejskich w XX w. (m. in. analogiczną książkę o Polsce wydał K. Dziewanowski). Autor w kolejnych rozdziałach rozpatruje tradycje historyczne Czechosłowacji (a raczej Czech, gdyż problemy słowackie pozostają zdecydowanie na marginesie jego zainteresowań), budowanie państwa, główne zagadnienia rozwoju Republiki w latach 1918 - 1938 (także gospodarce), stosunki między Czechami a Słowakami (niektóre jego sformułowania mogą budzić wątpliwość, czy rzeczywiście docenia on znaczenie i konsekwencje koncepcji czechosłowakizmu), kwestię niemiecką, lata okupacji, a wreszcie trzy kolejne etapy rozwoju po wyzwoleniu: 1945 - 1948, 1948 - 1962 i 1962 - 1968. Książkę uzupełnia obszerna bibliografia.

Wydawnictwo to w zasadzie przeznaczone jest dla szerszego kręgu czytelników, toteż Korbel przedstawia także niektóre elementarne informacje. Niezależnie od tego zainteresuje i historyka, gdyż Autor — były dyplomata — orientuje się dobrze w problematyce dziejów politycznych i szereg zagadnień omawia nie tylko na podstawie źródeł, lecz także wykorzystując własne doświadczenia.

Książkę zaopatrzone w indeks.

J. T.

V. Čada, **Vznik a vyvoj marxistickej levice (1917 - 1921)**, Bratislava 1980, Pravda, ss. 300, 3 nb.

Przedmiotem książki jest analiza procesu kształtowania się lewicy w łonie czeskiej i słowackiej socjaldemokracji od początku 1917 r. do utworzenia Komunistycznej Partii Czechosłowacji w

1921 r. Autor rozpatruje zarówno spory ideowe i polityczne, jak też przemiany organizacyjne i działalność czołowych polityków różnych nurtów czechosłowackiego ruchu robotniczego. Zwraca również uwagę na wpływ wydarzeń rewolucyjnych w Rosji na sytuację w Czechosłowacji.

Podstawą źródłową pracy są archiwalia czechosłowackie (przechowywane w Pradze, Bratysławie i Brnie), prasa, liczne dokumenty publikowane oraz literatura. Wykaz źródeł i literatury zajmuje 11 stron druku; znajdziemy w nim także pozycje rzadko cytowane przez współczesnych historyków.

Autor bardzo krytycznie ocenia politykę prawicy partii socjaldemokratycznej i twierdzi, że w drugiej połowie 1920 r. rozwój nurtu lewicowego zaczął zagrażać klasowemu charakterowi Republiki Czechosłowackiej.

J. T.

J. Kazimour, **Hospodársky vyvoj Československa**, Praha 1980, SNTL — Nakladatelství technické literatury, ALFA — Vydavatel'stvo technické a ekonomickej literatury, ss. 160.

Książka znanego statystyka czeskiego ukazuje główne tendencje rozwoju Czechosłowacji w latach 1918 - 1978. Podstawową jej zaletą jest prezentacja bogatego materiału statystycznego zaczerpniętego z rozmaitych źródeł. Obrazuje on zarówno ewolucję gospodarki, jak też rozwój społeczeństwa, warunków bytu, a dla okresu po 1945 r. — wykonywanie planów społeczno-gospodarczych.

Komentarz do tych liczb jest dość skrótowy, niekiedy uproszczony. Brak bibliografii, lecz większość tabeli zaopatrzone we wskazówki źródłowe, jest też pewna liczba przypisów ze wskazaniem literatury.

Ogółem książka obejmuje 145 tabeli statystycznych.

J. T.

J. Traxler, **Já nic, já muzikant (vzpomínky z let 1918 - 1978)**, Toronto 1980, Sixty-eight Publishers, ss. 480.

Jiří Traxler w latach międzywojennych zdobył sobie pozycję cenionego kompozytora i wykonawcy muzyki rozrywkowej w Czechosłowacji. Daleki był od polityki, choć wśród jego znajomych znajdowali się artyści uczestniczący w życiu politycznym (np. Emil Burián). Po 1945 r. krytycznie odnosił się do polityki komunistów, a w następstwie tego w 1949 r. zdecydował się opuścić nielegalnie kraj i obecnie mieszka w Kanadzie.

Wspomnienia jego dostarczają bogatego materiału do dziejów kultury masowej w Czechosłowacji. Ciekawym bardzo elementem są liczne obrazki obyczajowe, ukazanie atmosfery życia czechosłowackiego lat międzywojennych, czasów Protektoratu oraz okresu 1945 - 1949.

Odnieść można wrażenie, że relacja Autora jest stosunkowo szczerą. Interesujące są liczne anegdoty. Dla czytelnika polskiego zwłaszcza ciekawe mogą być wspomnienia z lat wojny, pozwalające sobie uprzytomnić różnicę warunków życia na ziemiach polskich i czeskich. Nieco dwuznacznie, m. in. brzmia opisy współpracy z niemieckimi filmowcami (przy czym Autor o pewnym Holendrze pisze używając określenia „kolaborujący”).

J. T.

Z. Kalista, **Přátelství a osud. Vzájemná korespondence Jiřího Wolkra a Zdeňka Kalisty**, Toronto 1978, Sixty-eight Publ., ss. 283, 1 nlb.

Książka jest zbiorem listów wymienianych między wybitnym czeskim poetą J. Wolkresem oraz jego przyjacielem, poetą i historykiem Z. Kalistą w latach 1919 - 1923. Kalista listy zaopatrzył komentarzem oraz przypisami, wyjaśniając współczesnemu czytelnikowi wiele szczegółów dziś już mało znanych lub całkiem zapomnianych.

Korespondencja jest wartościowym źródłem do poznania intelektualnej atmosfery życia w Czechach wkrótce po powstaniu Republiki Czechosłowackiej, a przede wszystkim umożliwia zapoznanie się z niektórymi aspektami formowania się lewicy literackiej oraz prądów artystycznych wśród niej występujących.

Książkę uzupełnił słowem wstępnym, o drodze artystycznej i naukowej H. Kalisty, H. Kunstmann.

J. T.

J. Kalousova, **Pod jednou střechou s T.G.M.**, Toronto 1977, Sixty-eight Publ., ss. 146.

Autorka tej książki pracowała jako techniczna sekretarka prezydenta T. G. Masaryka w ostatnich latach jego życia. Wspomnienia jej nie wnoszą zbyt wiele konkretnych faktów do biografii tego polityka, są również wybitnie jednostronne, gdyż Autorka znajdowała się pod całkowitym urokiem swego chlebowodawcy i do dziś pozostała jego czcicielką. Książka ukazuje natomiast atmosferę otaczającą Masaryka, rozmaite obyczaje dnia powszedniego, zachowanie się jego i ludzi mu bliskich. Z tego punktu widzenia jest cennym dokumentem socjologicznym i może mieć znaczenie dla analizy tzw. Hradu, dla zrozumienia niektórych zagadnień biografii Masaryka oraz wpływu, jaki wywierał na współpracowników.

J. T.

J. Bartoš, **Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 - 1945**, Praha 1978, Státní pedagogické nakladatelství, ss. 204, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica 19.

Podstawę źródłową niniejszej książki tworzą archiwalia przechowywane w NRD, RFN i w Czechosłowacji (w Pradze, Litomierzycach, Opawie i Brnie),

prasa, źródła drukowane. Autor wykazał także obszerną literaturę w języku czeskim, słowackich, niemieckim i angielskim.

Bartoš charakteryzuje przede wszystkim ziemie oderwane od Czechosłowacji i przyłączone do Rzeszy na jesieni 1938 r. oraz system administracyjny i polityczny wprowadzony tam po ustanowieniu panowania niemieckiego. Następnie przedmiotem jego zainteresowania jest polityka gospodarcza i społeczna władz niemieckich oraz wpływy hitlerizmu wśród miejscowych Niemców. Podstawowym przedmiotem jego analizy jest jednak położenie ludności czeskiej. W kolejnych rozdziałach przedstawia jej liczebność i strukturę, plany germanizacyjne, ucisk polityczny i narodowy, gospodarcze i społeczne położenie Czechów, germanizację oświaty i kultury, a wreszcie ruch antyhitlerowski.

W załącznikach Autor przedstawia najważniejsze dane statystyczne, organizację administracji na zajętej terytorium oraz wykaz źródeł i literatury. Książkę kończą streszczenia w językach rosyjskim i niemieckim.

J. T.

F. Buriánek (sestavil). **Svědectví. Příběhy českých studentů z akce 17. listopad**, Praha 1979, Mladá fronta, Edice boje, ss. 199,5 nlb.

Książka ta jest zbiorem relacji studentów, którzy brali udział w obchodach święta narodowego Czechosłowacji w Pradze 28 X 1939 r., w pogrzebie Jana Opletala, a następnie zostali aresztowani 17 listopada i zesłani do obozu koncentracyjnego. Wśród nich są także wspomnienia autora tego zbioru.

Relacje dotyczą zarówno wydarzeń od 28 X do 17 XI 1939 r., jak też i dalszych losów aresztowanych, do marca 1943 r., gdy ostatni więźniowie zostali zwolnieni z obozu w Sachsenhausen. Jeden z tekstów wspomina o spotkaniu w obozie z profesorami krakowskimi.

Książka przeznaczona jest przede

wszystkim dla młodzieży, toteż zawiera m. in. wyjaśnienia dotyczące spraw znanych dobrze historykom. Relacje zawierają jednak sporo użytecznego materiału źródłowego.

J. T.

J. Reiner, **Komunisté v československém pozemním vojsku na západě**. Praha 1980, Naše vojsko, ss. 274, 3 nlb., seria Živá minulost sv. 81.

Podstawą źródłową tej pracy są archiwalia przechowywane w Pradze (w tym także akta emigracyjnego rządu czechosłowackiego w Londynie), wspomnienia i dokumenty publikowane, prasa i relacje uczestników zagranicznego ruchu oporu. Niestety, wykaz literatury wymienia tylko bardzo nieliczne opracowania, choć w dorobku nauki czechosłowackiej znajdziemy ich więcej (np. brak znanych prac J. Křena). Przypisy również na ogół pomijają literaturę, ograniczając się do źródeł.

Książka jest przeznaczona dla szerszego kręgu czytelników, stąd prawdopodobnie wynika dość skromny aparat przypisów, a także popularna forma relacji. Niemniej historyk znajdzie tu obszernie informacje o dziejach wojsk lądowych utworzonych przez emigracyjny rząd czechosłowacki podczas II wojny światowej, o stosunkach panujących w szeregach, a przede wszystkim — zgodnie z tytułem — o działalności komunistów. Podkreślić należy, że są to wszystkie zagadnienia dość rzadko podejmowane przez współczesną czechosłowacką historiografię.

J. T.

O. Hora, **Svědectví o puči. Z bojů proti komunizaci Československa**, Toronto 1978, Sixty-eight Publ., s. 594.

Autor tej książki był posłem do parlamentu czechosłowackiego w latach 1945 - 1948 i — jak stwierdza nota biograficzna zamieszczona w książce — „ze

swymi współpracownikami stworzył, oraz z powodzeniem kierował, najliczniejszą antykomunistyczną, demokratyczną organizacją młodzieży czechoskiej, która miała dwieście tysięcy członków". Należał do partii socjalistów narodowych i brał udział w podejmowaniu wielu ważnych decyzji politycznych. Po lutym 1948 r. uciekł za granicę, gdzie brał czynny udział w antykomunistycznych organizacjach emigracyjnych.

Opublikowany obecnie tom wspomnień nosi ostry, antykomunistyczny charakter, a także liczne cechy subiektywizmu. Autor nie szczędił swym przeciwnikom politycznym jadowitych określeń, atakując także niektóre publikacje ogłoszone przez emigrantów jako niedostatecznie krytyczne wobec partii komunistycznej. Dla historyka wartość książki polega na wielu istotnych wiadomościach, dotyczących stosunkowo mniej znanych fragmentów dziejów Czechosłowacji w latach 1944 - 1948.

Pomimo upływu wielu lat od lutego 1948 r. nadal mało jest dokumentów ukazujących motywy działania oraz szczegóły przedsięwzięć politycznych podejmowanych przez partie oraz polityków, którzy w ciągu 1947 r. sformowali blok polityczny skierowany przeciwko komunistom. Autor pod wielu względami uzupełnia te braki. Wspomnienia jego pozwalają także lepiej zrozumieć, jak blok opozycyjny oceniał taktykę i strategię partii komunistycznej, co sądził o bieżącej polityce wewnętrznej i zagranicznej Czechosłowacji.

Pamiętać jednakże należy, że Hora spisywał wspomnienia po upływie wielu lat, nie dysponując wystarczającą dokumentacją oraz notatkami. Prawdopodobnie więc jest, że na jego sądach zaciążyły doświadczenia lat działalności emigracyjnej.

J. T.

P. Mates, *Právní problémy zspolečenství průmyslu v Československu 1945 - 1947*, Brno 1978, Univerzita Jana

Evangelisty Purkyně, ss. 151, Spisy Právnické fakulty University J. E. Purkyně v Brně, sv. 26.

Autor na wstępie książki zarysował procesy koncentracji i centralizacji w gospodarce w latach międzywojennych (uwzględniając rolę państwa) oraz w okresie II wojny światowej. Następnie ukazał programy uspołecznienia przemysłu czechosłowackich ugrupowań politycznych lat wojny oraz w momencie wyzwolenia.

Podstawową część książki obejmuje analiza procesu ewolucji norm prawnych dotyczących posiadania oraz własności przedsiębiorstw przemysłowych od wiosny 1945 r. do 1947 r. Autor przeprowadza porównania ze stanem prawnym przed 1939 r. oraz z rewolucyjnym ustawodawstwem Rosji po 1917 r.

Podstawę źródłową pracy stanowią przede wszystkim publikacje norm prawnych, prasa oraz zbiory dokumentów. Wykaz literatury wymienia także 67 innych tytułów (w tym także rzadko cytowane w historiografii czechosłowackiej), również w językach niemieckim i polskim.

Książkę zamyka streszczenie w języku niemieckim.

J. T.

Únor 1948 očima vítězů i poražených o třicet let později, Köln 1979, Index, ss. 203.

Trzydzieści lat po wydarzeniach lutych w Czechosłowacji, w Bawarii, pod auspicjami emigracyjnej organizacji katolickiej Czechów i Słowaków, spotkało się 23 polityków reprezentujących rozmaite nurty emigracyjne, aby dyskutować o przeszłości. Tom niniejszy prezentuje owoce tej dyskusji, w której dużą rolę odegrali zwłaszcza działacze katolicy oraz publicyści związani z rozgłoszeniem Wolna Europa.

Na spotkaniu wygłoszono referaty dotyczące rozmaitych aspektów dziejów lutego 1948 r., wokół których rozwinęła się dyskusja. Uczestnicy jej zgodzali się co do generalnego potępienia polityki Komunistycznej Partii Czechosłowacji, traktując zmiany dokonujące się od 1948 r. jako nieszczęście dla Czechosłowacji. Różnili się jednak w wielu innych kwestiach. Referaty i dyskusja przyniosły zarazem wiele konkretnych informacji, dotyczących zwłaszcza działalności ugrupowań, które przeciwstawiły się w 1948 r. komunistom. Zwłaszcza sporo wiadomości dotyczyło działalności katolików. Z tych względów wydawnictwo ma istotne znaczenie źródłowe. Podkreślić należy, że część obecnych na tym spotkaniu brała czynny udział w życiu politycznym w Czechosłowacji w lutym 1948 r. i ich wypowiedzi mają charakter wspomnień.

J. T.

Z. Mlynář, **Mráz přichází z Krem-lu**, Köln 1979, Index, ss. 342.

Autor tej książki wstąpił do Komunistycznej Partii Czechosłowacji jeszcze jako uczeń, bezpośrednio po zakończeniu wojny. Był aktywnym działaczem, a w 1968 r. wchodził także do centralnych organów partii. W 1977 r. wyjechał z kraju. Wspomnienia ukazują drogę ewolucji politycznej, która doprowadziła do jego rozejścia się z polityką KPCz oraz do emigracji. Główne fragmenty książki dotyczą wydarzeń 1968 r., książka nie ma jednak ściśle chronologicznej struktury i Autor niejednokrotnie opisuje wydarzenia wcześniejsze, zwłaszcza z lat pięćdziesiątych. Podaje także liczne informacje biograficzne dotyczące polityków czechosłowackich.

Książka ma jednoznacznie polityczny charakter. Autor w wielu miejscach uzasadnia swe stanowisko, poddaje krytyce poglądy i działalność polityków reprezentujących odmienne koncepcje. Odniesień można wrażenie, że — podobnie

jak wielu innych autorów wspomnień — jednym z najważniejszych jego zamierzeń jest usprawiedliwienie niektórych swych minionych postępów oraz obrona zasadniczej linii własnego postępowania.

Niezależnie od subiektywnego charakteru wspomnienia Mlynářa przynoszą wiele szczegółowych informacji i pomagają w zrozumieniu przeobrażeń czechosłowackiego ruchu robotniczego po II wojnie światowej.

J. T.

The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Surveys, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia, Society for the History of Czechoslovak Jews, New York, vol. I 1968, ss. 583; vol. II 1971, ss. 707.

Dwa obszerne tomy studiów poświęcone historii Żydów w Czechosłowacji przynoszą bardzo bogaty i wszechstronny materiał, przede wszystkim dla historyków zajmujących się dziejami najnowszyimi. Tom I dzieli się na sześć działów. Dział zatytułowany „Przeglądy historyczne” zawiera 6 artykułów omawiających historiografię oraz dzieje Żydów do 1938 r. w poszczególnych częściach państwa. Dział drugi — „Położenie prawne” — obejmuje jeden artykuł dotyczący lat międzywojennych. W dziale „Życie religijne” znajdujemy dwa artykuły, z których jeden sięga średniowiecza, drugi zaś dotyczy lat 1918-1938. Dział „Gospodarka” obejmuje jeden artykuł ukazujący rolę Żydów w ekonomice międzywojennej Czechosłowacji. Piąty z kolei dział „Literatura, prasa i wydawnictwa” zawiera 6 artykułów, wreszcie tom zamyka jeden artykuł działu „Muzyka”.

Tom drugi, poświęcony pamięci O. K. Rabinowicza, otwiera dział omawiający działalność tego działacza i pisarza politycznego. Następny dział — „Ruchy polityczne” — obejmuje cztery artykuły dotyczące syjonizmu, ruchu czesko-ży-

dowskiego oraz Agudas Jisroel. W dziale czwartym — „Życie organizacyjne” — zamieszczono pięć artykułów (m. in. o Żydach w życiu politycznym Czechosłowacji). Dział następny nosi tytuł „Religia, zagadnienia społeczne, wychowanie” i zawiera pięć artykułów. W dziale 5 — „Sztuka” — zamieszczono sześć artykułów, zaś dział ostatni — „Przemiany” — obejmuje 4 artykuły poświęcone ruchom migracyjnym, w dużej mierze przymusowym.

Poszczególne artykuły różnią się od siebie znacznie charakterem. Niektóre zawierają przegląd całości problematyki objętej tematem, inne są studiami na wybrane, bardziej szczegółowe tematy. Nader różnorodna jest również baza źródłowa. Obydwa tomy nie przynoszą więc całości dziejów Żydów w Czechosłowacji, jakkolwiek przedstawiają liczne ich aspekty.

Każdy tom zaopatrzone w indeksy oraz informacje o autorach, artykuły dotyczące sztuk plastycznych uzupełniono ilustracjami.

J. T.

JUGOSŁAWIA

Z. Rutyna, **Jugosławia na arenie międzynarodowej 1943 - 1948**, KiW, Warszawa 1981, ss. 413.

Autorka, adiunkt Instytutu Krajów Socjalistycznych PAN, w opracowaniu niniejszym, którego tworzywem w poważnej mierze jest jej rozprawa doktorska, skupiła się głównie na analizie polityki zagranicznej Jugosławii w okresie decydującym dla kształtowania się powojennej państwowości tego kraju.

Książka składa się z siedmiu rozdziałów wyodrębnionych na podstawie kryterium chronologiczno-przedmiotowego. W pierwszych czterech rozdziałach Autorka przedstawia sytuację wewnętrzną i politykę zagraniczną Jugosławii w okresie wojny. Na szerokim tle dyplomatycznym analizuje takie m. in. zagad-

nienia, jak: powstanie i rozwój walki narodowowyzwoleńczej po kwietniowej agresji Hitlera na ten kraj, geneza i utworzenie Komitetu Wyzwolenia Narodowego Jugosławii, Demokratycznej Federacyjnej Jugosławii wraz z Rządem Tymczasowym oraz Federacyjnej Ludowej Republiki Jugosławii. Kolejne trzy rozdziały dotyczą okresu pokoju. Autorka koncentruje się w nich przede wszystkim na działalności międzynarodowej Jugosławii. W szczególności charakteryzuje stosunki tego kraju z mocarstwami zachodnimi, Związkiem Radzieckim, Polską, Czechosłowacją oraz z państwami ościennymi. Sporo miejsca w książce poświęcono aktywności delegacji jugosłowiańskiej na forum Rady Ministrów Spraw Zagranicznych i paryskiej konferencji pokojowej. Rozważania książki zamykają wywody na temat roli Jugosławii w powstającej rodzinie państw demokracji ludowej, doprowadzone aż do sporu jugosłowiańsko-radzieckiego w czerwcu 1948 r. włącznie.

Omawiana praca została oparta na wielu dokumentach publikowanych. Są to m. in. stenogramy parlamentu jugosłowiańskiego, stenogramy z konferencji paryskiej, zbiory dokumentów brytyjskich, amerykańskich, radzieckich, jugosłowiańskich i bułgarskich. Niezwykle cenne są niektóre archiwalia pochodzące z Archiwum MSZ PRL (akta Wydziału Politycznego 1945 - 1948). Brak natomiast streszczeń w językach obcych, wykazu skrótów oraz indeksu osób i nazw geograficznych.

E. Z. R.

ZSRR

Gosudarstwiennyje archiwy RSFSR Sprawocznik-putiewoditiel, Moskwa 1980, „Sowietskaja Rossija”, ss. 388.

Przewodnik uwzględniła tylko archiwa Federacji Rosyjskiej, bez centralnych archiwów ZSRR, które znajdują się na terenie RFSRR. Według stanu na 1 I

1980 r. istniało 2060 takich archiwów federacyjnych (gromadzą ponad 78 mln teczek). Z natury rzeczy więc twórcy przewodnika ograniczyli się tylko do archiwów ich zdaniem najważniejszych (w sumie 189). Są to: 11 archiwów centralnych (oczywista centralnych dla RFSRR), 32 (wraz z filiami) centralne archiwa republik autonomicznych, 27 (też wraz z filiami) — krajowych i 119 (także z filiami) — obwodowych. W skład tych ostatnich wchodzi też archiwa obwodów autonomicznych.

W przewodniku zastosowano zunifikowany schemat opisu: 1. pełna nazwa archiwum, 2. adres, 3. liczba zespołów (fond — zespół), zeszytów (dzieło — zeszyt), lata, w jakich je wytworzono, 4. zwięzły zarys historii archiwum (czasami ograniczony do daty powstania), 5. krótki opis zasobów, 6. wykaz literatury na temat archiwum i opublikowanych dokumentów z jego zasobów.

Na końcu umieszczono ogólny wykaz instytucji i organizacji, z jakich pochodzą materiały i dokumenty zgromadzone w archiwach (z okresu przedrewolucyjnego i radzieckiego) oraz regulamin korzystania ze zbiorów wraz ze schematem najogólniejszych problemów z przyporządkowaniem do nich odpowiedniego archiwum.

R. W.

S. G. Strumilin, *Na planowym frontie*, Moskwa 1980, Izdatielstwo „Nauka” ss. 463,1 nlb.

Prace Stanisława Strumilina, a właściwie: Strumilły-Pietraszkiewicza, wybitnego ekonomisty radzieckiego polskiego pochodzenia, cieszą się nie słabnącym zainteresowaniem. Na początku lat sześćdziesiątych ukazał się kilkutomowy wybór jego prac, przy czym tom II (opublikowany w 1963 r.) pokrywa się po części z omawianą tu pozycją. Jak można się było spodziewać, wybór rozszedł się błyskawicznie, w związku z czym podjęto nader słuszną decyzję ponownego wydania najcenniejszych części całości.

Strumilin był pionierem w zakresie planowania socjalistycznego i właśnie najcelniejsze jego prace publicystyczne z lat dwudziestych i początku trzydziestych, uzupełnione kilkoma z późnych lat życia Autora, mającymi charakter raczej ideologiczny, oraz dwoma nieznanymi dotąd zapiskami (również z przełomu lat dwudziestych i trzydziestych) wydano w omawianym tomie.

Ogółem znalazło się tu 25 artykułów i szkiców, m. in. *Ot razwiorstki k prodnologu i K choziajstwiennomu planu na 1921/22 g.* (oba z 1921 r.), *K finansowej riefornie 1922/23 g.* (z 1922 r.), *K dieńieżnoj riefornie 1924 g.* oraz *Naszy bliżajszyje planowyje zadaczi* (z 1924 r.), *Pierwyje opyty pierspiektiwnogo planirowanija* (z 1930 r.), *Processy cenoobrazowanija w SSSR* (z 1928 r.), *K probleme effiektivnosti kapitalnych zatrat* (z 1929 r.).

Jest sprawą oczywistą, iż powyższa pozycja stanowi swego rodzaju wydarzenie dla badaczy dziejów ZSRR. Żałować tylko wypada niedbalstwa wydawnictwa, które nie postarało się, by zapewnić dziełu odpowiednią oprawę, nie zamieszczono np. indeksów ani uwag objaśniających.

R. W.

Materiały po istorii sielskiego choziajstwa i kriestjanstwa SSSR, Sbornik IX, Moskwa 1980, Izdatielstwo „Nauka”, ss. 276.

Wzorem opublikowanych wcześniej i w omawianym zbiorze znalazły się artykuły oraz dokumenty z zakresu historii agrarnej. Ogarniają one szeroki odcinek dziejów od XVIII do XX w. Ogółem zamieszczono 14 szkiców pióra autorów wywodzących się z różnych środowisk historycznych. Wśród nich znajdują się badacze tak znani, jak Andriej Anfiimow i Wiktor Daniłow.

W zbiorze umieszczono w sumie cztery artykuły poruszające tematykę XVIII w., trzy — XIX w., dwa — przełomu

XIX/XX w., wreszcie cztery poświęcone są okresowi radzieckiemu. Wszystkie — poza dwoma pierwszymi (I. S. Nazarowa, A. W. Łosiewa), które mają charakter szkiców ideologicznych — nasycone są materiałem źródłowym i statystycznym. Przeważa w nich tematyka szczegółowa, choć są też próby ujęć ogólniejszych, np. wspomnianego Anfimowa (*Niekotoryje dannyje ob agrotiechnike u kriestjan Jewropiejskoj Rossii w konce XIX — naczale XX wieka*), Je. I. Drużyniny (*Gieniezis kapitalizma na jugie i jugo-wostokie Jewropiejskoj Rossii*), B. N. Mironowa (*Sielskoje choziajstwo Rossii w 60-ch godach XVIII wieka. Po danym Sienatskoj ankiety 1767 goda*).

W sumie jest to pozycja typowo materiałowa i przez to właśnie bardzo cenna dla badaczy zajmujących się problematyką agrarną.

R. W.

A. M. Anfimow, **Kriestjanskoje choziajstwo Jewropiejskoj Rosii 1881 - 1904**, Moskwa 1980, Izdatielstwo „Nauka”, ss. 239, 1 nlb.

Niez mordowany badacz spraw agrarnych przełomu XIX, XX w., autor wielu fundamentalnych dzieł z tego zakresu, zaprezentował jeszcze jedną monografię, nasyconą ogromną ilością materiału faktycznego.

Uwagę Autora zaprzętnęły tym razem sprawy gospodarki chłopskiej. W sześciu rozdziałach rozpatrzył on kolejno problemy charakterystyki demograficznej ludności chłopskiej, chłopski ustój rolny, zasady chłopskiej własności i użytkowania gruntów, techniczne wyposażenie gospodarki chłopskiej, uprawy roślinne i hodowlę zwierząt. Kwestie powyższe są nadzwyczaj ważne nie tylko dla badaczy spraw agrarnych. Dotąd bowiem aspekty gospodarcze rewolucji lat 1905 - 1907 na wsi w istocie rozpatrywano tylko ogólnikowo, gdy tymczasem wnioski polityczne wymagają analizy konkretnej. Monografia Anfimowa sta-

nowi więc odpowiedź również na potrzeby badaczy dziejów politycznych Rosji przełomu obu wieków.

W pracy tej Anfimow zastosował wypróbowane metody swego warsztatu badawczego, przede wszystkim analizę statystyczną, choć trudno powiedzieć, by prezentował on metody czysto kwantytatywne.

Ogromnym ułatwieniem w korzystaniu z tej cennej, lecz trudnej w lekturze pracy jest indeks geograficzny. Myślę, że bardzo przydatny byłby też indeks osobowy i kto wie czy nie rzeczowy.

R. W.

Istoriografija kriestjanstwa Centralnogo Czernoziomja (1917 - 1980 gg.), Woronieź 1980, Izdatielstwo Woronieźskiego uniwersitetu, ss. 180.

Pierwszy w radzieckiej literaturze historycznej zarys historiografii dziejów chłopskich obwodów rolniczych położonych w Rosji centralnej (bielgorodzki, kurski, lipiecki, tambowski), charakteryzujących się największym odsetkiem nader urodzajnych gleb, tzw. czarnoziemiu.

Zespół autorów (19 osób), kierowany przez prof. Aleksandra Łosiewa, uwzględnił literaturę od 1917 r., całość rozważań zaś ułożono w ciągu chronologicznym. Uwzględniono osiem głównych etapów, które też wyodrębniono w samodzielne rozdziały: 1. Okres rewolucji, 2. wojna domowa, 3. odbudowa gospodarki i przygotowanie do masowej kolektywizacji (1921 - 1929), 4. walka o kolektywizowanie rolnictwa (1929 - 1937), 5. okres umocnienia społeczności socjalistycznej (1938 - 1941), 6. lata wojny z Niemcami hitlerowskimi, 7. odbudowa powojenna rolnictwa i dalszy jego rozwój (1946 - 1958), 8. okres rozwiniętego socjalizmu (1959 - 1980).

Jak każda periodyzacja, i powyższa ma swoje silne i słabe strony. Przede wszystkim jest to schemat uniwersalny,

pasujący prawie do każdego tematu epoki radzieckiej.

Na marginesie warto zauważyć, że jak lwia część książek wydawanych przez mniejsze ośrodki w ZSRR, również ta ma kiepską szatę graficzną, miejscami fatalny druk, brak w niej indeksów, nawet spis rzeczy systemem oszczędnościowym wydrukowano na miękkiej okładce, co utrudnia znakomicie korzystanie z bardziej wysłużonego egzemplarza.

R. W.

L. W. Iwanowa, **Formiowanie sowieckiej naukowej intelliencji (1917 - 1927 gg.)**, Moskwa 1980, Izdatielstwo „Nauka”, ss. 392.

W ostatnich latach historycy radzieccy coraz częściej sięgają do tematów z dziejów nauki. Iwanowa, autorka wielu prac o inteligencji, tym razem połączyła umiejętnie obie tematyki, choć można też twierdzić, iż po prostu zajęła się jedną z grup inteligencji. Zresztą temat pokrewny wzięła na warsztat już znacznie wcześniej: w 1968 r. wydano jej książkę *U istokow sowieckoj istoriczekoj nauki: Podgotowka kadrow istorikow-marksistow 1917 - 1928*. Prace Iwanowej doskonale mieszczą się w węzłowym problemie: rewolucja kulturalna w ZSRR.

Monografia dzieli się na cztery części ułożone w porządku rzeczowym, a nie chronologicznym. W pierwszej omówiono politykę państwa w stosunku do naukowców w latach 1917 - 1927 oraz utworzenie organów kierujących nauką; w drugiej rozpatrzono rolę uczonych-komunistów (jako organizatorów, propagandzistów i wychowawców); w trzeciej znalazły się sprawy zawodowe, statusu uczonych, kształcenia nowych kadr; w czwartej wreszcie zgrupowano kwestie zmian struktury kadry naukowej w latach 1917 - 1927, powstania kadry naukowców różnych narodowości, kształtowania się nowej świadomości i wkładu

uczonych w dzieło budowy socjalizmu w ZSRR.

Warto podkreślić ogromne bogactwo faktograficzne omawianej pracy. Autorka wykorzystwała w nim materiały archiwalne, prasę, zbiory statystyczne, wspomnienia, publikacje okolicznościowe, literaturę przedmiotu. Książkę zaopatrzone na szczęście w indeks osobowy.

R. W.

N. M. Jakupow, **Riewolucja i mir (soldatskije massy protiv impieralistyczekoj wojny 1917 — mart 1918 gg.)**, Moskwa 1980, Izdatielstwo „Mysl”, ss. 244, 4 nlb.

Autor omawianej pracy już wcześniej dał się poznać jako badacz problematyki rewolucjonizacji wojska rosyjskiego w 1917 r. W jego dorobku są m. in. dwie monografie na ten temat. Omawiana książka jest w pewnym sensie kontynuacją, ale i podsumowaniem poprzednich. Ogarnia całokształt kwestii politycznych związanych z wojskiem i wojną, lub raczej nie całokształt, lecz wątki upolityczniania armii, rewolucjonizowania jej i przekształcania w początkowo mało jeszcze zorganizowane siły zbrojne państwa radzieckiego.

A zatem nie jest to wykład systematyczny, lecz swoisty, acz chronologicznie zarysowany ciąg spraw, które spięte zostały kłamrami poszczególnych rozdziałów: 1. armia, klasy, partie a wojna, 2. wojsko przeciw wojnie, 3. walka z dyktaturą wojskową, 4. walka o realizację leninowskiego programu pokojowego.

W pracy wykorzystano sporo źródeł archiwalnych, ówczesną prasę rosyjską, wspomnienia, literaturę przedmiotu. Mimo wszystko jednak całość jest nazbyt zróżnicowana, jeśli chodzi o wartość poszczególnych rozdziałów, pewne zastrzeżenia budzi też tendencja Autora do przedstawiania sytuacji społecznej i działań różnych sił w barwach: czarno-białe. Natomiast korzystanie z pracy ułatwia indeks nazwisk.

R. W.

A. I. Czugunow, **Bor'ba na granice 1917 - 1928 (Iz istorii pogranicznych wojsk SSSR)**, Moskwa 1980, Izdatielstwo „Mysl”, ss. 183,1 nlb.

Książka Czugunowa, poświęcona radzieckim wojskom ochrony pogranicza, jest interesującym szkicem historycznym, w którym Autor starał się ukazać węzłowe problemy dziejów owych wojsk w pierwszym dziesięcioleciu istnienia ZSRR. Znalazły się tu m.in. kwestie ustanowienia granic państwowych Związku Radzieckiego, powołanie wojsk ochrony pogranicza, działalność ich w latach odbudowy gospodarki, rozbięcie band zbrojnych, walka z przemytem.

Szczególnie interesujące dla polskiego czytelnika są liczne polonica. Są to przede wszystkim informacje o walce na granicy zachodniej oraz walce z kontrabandą. Interesująco zarysowano też sprawę przenoszenia się punktu ciężkości działań kontrabandzystów na różne odcinki granicy, zależności tego zjawiska od struktury cen na rynku wewnętrznym i za granicą, asortymentu przemycanych towarów. Słusznie też podkreślił Czugunow zależność rozmiarów kontrabandy od słabego rozwoju sieci handlowej w ZSRR.

R. W.

M. B. Kejrim-Markus, **Gosudarstwiennoje rukowodstwo kulturoj. Stroitelstwo Narkomprosa (nojabr 1917 — sieriedina 1918 gg.)**, Moskwa 1980, Izdatielstwo „Nauka”, ss. 199, 1 nlb.

Praca uczonej moskiewskiej, specjalizującej się w badaniach wczesnego okresu państwowości radzieckiej, a ściślej: jej organów naczelnych. Tytuł omawianej książki niezupełnie odpowiada treści, w istocie bowiem Autorka skupiła się prawie wyłącznie na tworzeniu struktury i działalności początkowej Ludowego Komisariatu Oświaty. Temat ten podejmowano dotąd kilka razy, trudno powiedzieć jednak, by go wyczerpano.

Autorka rozważania swe zamknęła w sześciu rozdziałach: w pierwszym omówiła zwięźle poprzedniczkę Komisariatu: Państwową Komisję do Spraw Oświaty, utworzoną podczas obrad II Zjazdu Rad, jej dzieje i przejęcie kształtującego się aparatu administracyjnego przez Ludowy Komisariat Oświaty; w następnym rozdziale została szeroko zobrazowana właśnie kwestia aparatu Komisariatu, w trzecim zaś — kierowanie przezeń pozaszkolnym działem oświaty. Rozdział czwarty poświęciła Autorka analizie aparatu przeznaczonego do kierowania nauką, piąty — sztuką. W szóstym, ostatnim rozdziale, chyba najlepszym ze wszystkich, wszechstronnie naświetlono kadry Komisariatu. Wykorzystano w nim wyniki ówczesnych ankiet, dużo materiałów archiwalnych. Przedstawiono rozwój ilościowy, stopień wykształcenia działaczy (stosunkowo wysoki: 82% z wyższym i średnim wykształceniem, s. 181).

Interesującym uzupełnieniem jest bardzo dokładny schemat organizacyjny Komisariatu (z połowy 1928 r.).

R. W.

M. N. Potiechin, **Pietrogradskaja trudowaja kommuna (1918 - 1919 gg.)**, Leningrad 1980, Izdatielstwo Leningradzkiego Uniwersiteta, ss. 142.

Jest to kolejna praca znanego badacza dziejów proletariatu piotrogrodzkiego. W 1966 r. wydał on pionierską monografię *Pierwyj Sowiet proletarskoj diktatury*. Omawiana obecnie w pewnym stopniu nawiązuje do tamtej, jakkolwiek nie bezpośrednio.

Potiechin analizuje okres od proklamowania Piotrogrodzkiej Komuny Pracy (10 III 1918 r.), związany bezpośrednio z przeniesieniem stolicy do Moskwy, całość zaś układa w ciągu nie tyle chronologicznym, ile problemowym. Kwestie polityczne i wojskowe, dość szeroko uwzględnione w pierwszej pracy, tu zostały pominięte.

Całość Autor podzielił na sześć rozdziałów: 1. walka z chaosem gospodarczym, 2. walka z głodem, 3. odbudowa gospodarki komunalnej, 4. poczynania w zakresie oświaty i kultury, 5. w zakresie służby zdrowia, 6. organizacja pracy, opieka społeczna.

Praca ma bardzo solidną bazę źródłową: przede wszystkim archiwalia, prasa współczesna i wspomnienia. Wyprowadzane wnioski są więc najczęściej rzetelnie motywowane.

Autor słusznie zwrócił uwagę na społeczne znaczenie doświadczeń Piotrogrodzkiej Komuny Pracy. „Życie dowiodło — konkluduje (s. 11) — że komuna jako pierwsza komórka nowego społeczeństwa okazała się przedwczesna. Brakowało dla jej istnienia bazy materialnej oraz dostatecznego poziomu świadomości ludzi pracy”.

R. W.

W. Ja. Sipołs, **Wnieszniaja politika Sowietского Sojuza 1933 - 1935 gg.**, Moskwa 1980, Izd. „Nauka”, ss. 392.

Pracą tą Sipołs nawiązuje do publikacji wydanej sześć lat temu *Sowiet-skij Sojuz w bor'bie za mir i biezopasnost' 1933 - 1939* (Moskwa 1974). Jest to zdecydowanie najszerze ujęcie radzieckiej polityki zagranicznej tego okresu, a Autora nazwać należy jednym (jedynym?) z nielicznych szczęśliwców, którzy wykorzystali nie tylko archiwalia zachodnie, ale także mieli dostęp do Archiwum Polityki Zagranicznej ZSRR. Cezura pracy dla radzieckiej polityki zagranicznej wybrana jest dyskusyjnie, natomiast motywować ją można tak, jak to robi Autor — od dojścia do władzy w Niemczech Hitlera do włoskiej agresji na Abisynię.

Przedstawienie warstwy wnioskowej pracy wymagałoby szerszego komentarza; poprzestaniemy więc na przytoczeniu niektórych tez dotyczących II Rzezypospolitej: a) W kwietniu 1933 r. zaczęło się owocne dla obu stron zbliże-

nie burżuazyjno-obszarniczej Polski i nazistowskich Niemiec na bazie antysowie-tyzmu (s. 18); b) Polska prawica liczyła na konflikt radziecko-japoński, widząc w nim szansę zagarnięcia ziem radzieckich (s. 20); c) pakt wschodni potrzebny był Polsce jeszcze bardziej niż ZSRR, ale rząd polski zwalczał go, dlatego że otrzymał w zamian za taką politykę nęcące awanse od Hitlera (s. 192); d) Polska w roli grabarza paktu wschodniego pogrzebała tym samym samą siebie (s. 255); e) władze radzieckie musiały liczyć się z tym, że w razie konfliktu z Niemcami po ich stronie znalazłaby się także „burżuazyjno-obszarnicza Polska oraz niektórzy pozostali zachodni sąsiedzi ZSRR” (s. 383), itd. Uważamy, że odnotowanie tej pozycji i przytoczenie przynajmniej kilku tez dotyczących Polski jest niezbędne.

W. M.

M. A. Wyłcan, **Zawierszajuszczij etap sozdaniaja kolchoznogo stroja (1935 - 1937 gg.)**, Moskwa 1978, Izdatiel'stvo „Nauka”, ss. 263, 1 nfb.

Autor omawianej książki, znany badacz dziejów chłopstwa kolchozowego, pracę swą poświęcił kwestii stosunkowo mało znanej: pierwszej stabilizacji ustroju kolchozowego wsi radzieckiej. Analizę badawczą przeprowadził Wyłcan w czterech aspektach, będących zarazem samodzielnymi rozdziałami: pełne zwycięstwo na wsi nowych stosunków produkcyjnych (tj. uspołecznienie procesu produkcyjnego), tworzenie się nowych sił wytwórczych w kolchozach (techniczna odnowa rolnictwa, rozwój kadr pracowników wykwalifikowanych, ruch przodowników i racjonalizatorów), wzrost produkcji kolchozowej, przemiany w życiu chłopstwa kolchozowego.

Autora interesowały głównie trzy płaszczyzny życia chłopskiego: produkcja, status prawny, wreszcie szeroko pojęty byt materialny. Dlatego też w książce warstwa faktograficzna jest szeroko roz-

budowana i świetnie udokumentowana. Natomiast w warstwie interpretacyjnej można się doszukać ujęć wątpliwych, np. okazuje się, że „kult jednostki” nie wywarł na sprawy wsi żadnego niekorzystnego wpływu, sam Stalin zaś występował nawet jako obrońca demokracji kolchozowej („w kolchozach winna być określona demokracja, wszędzie zaś niszczy się ją w zupełności” — s. 247). Ale i takie słowa mogłyby służyć za sygnał, iż jednak nie było aż tak doskonale, jak to zarysowano w monografii.

Książkę wydano starannie, przejrzystym drukiem, zwraca uwagę zamieszczenie indeksu osobowego.

R. W.

W. N. Bieleckij, **Wstriezca w Potsdamie**, Moskwa 1980, Izd. „Mieżdunarodnyje odnoszenija”, ss. 264.

Poczdamskie spotkanie szefów rządów Wielkiej Trójki mimo wielkich trudności i rozbieżności nawet w sprawach drobnych, nie mówiąc już o podstawowych, zakończyło się sukcesem, kładąc podwaliny pod nie mający precedensu okres pokoju w Europie. Konferencja poczdamska przez długie lata leżała właściwie poza sferą zainteresowań historiografii radzieckiej. Pierwsza monografia tej konferencji — W. N. Wysockij, *Mieroprijatije „Tierminat”*. *Potsdam 1945*, Moskwa 1975 — pojawiła się dopiero na trzydziestą rocznicę zakończenia II wojny światowej. Prezentowana praca jest jak gdyby jej drugim wydaniem, na co wyraźnie wskazuje wstęp: „przedstawia sobą zweryfikowane i znacznie uzupełnione wydanie książki W. N. Wysockiego”. Z uwagi na to, że nazwiska Bieleckiego i Wysockiego są w radzieckiej historiografii dyplomacji II wojny światowej nie znane, można domniemywać, iż oba one są pseudonimami tej samej osoby.

Praca oparta jest wyłącznie na materiałach publikowanych. Wykład po-

dzielony został na trzy części w porządku chronologicznym: ogólna sytuacja wojskowo-polityczna w przededniu otwarcia obrad; przebieg konferencji (rezultaty wojny i program powojenny); realizacja decyzji poczdamskich i współczesność. W ramach każdej z tych części wyodrębnionych zostało szereg problemów w formie podrozdziałów, co znakomicie ułatwia znalezienie spraw szczegółowych. Stosunkowo korzystnie prezentują się części pierwsza i druga, choć na tle światowej literatury tematu wnoszą niewiele, natomiast część ostatnia ma charakter ewoluujący w stronę publicystyki politycznej.

W. M.

**Kulturne budywnyctwo w Ukrain-
skiej RSR 1917 - 1927. Zbirnyk dokumen-
tów i materialiw**, Kyjiv 1979, Wydaw-
nyctwoj „Naukowa dumka”, ss. 667, 1 nlb.

Zbiór dokumentów z zakresu szeroko pojętego życia kulturalnego na Ukrainie w pierwszym dziesięcioleciu istnienia republiki. Jest on kontynuacją — po dłuższym jednak czasie — wydanych wcześniej zbiorów *Kulturne budywnyctwo w Ukrainijskij RSR. Ważylywisi riszennia Komunistycznoji partiji i Radiańskoho uriadu. Zbirnyk dokumentiw w dwoch tomach*, t. 1 (1917 — czerwień 1941 r.), t. 2 (Czerwień 1941 - 1959), Kyjiv 1959 - 1961.

W omawianej pozycji znalazło się 437 dokumentów, naturalnie różnej wagi. Na uwagę zasługuje jednak fakt, iż aż 274 wydrukowano po raz pierwszy, wiele innych zaś pochodzi z trudno, lub nawet bardzo trudno obecnie dostępnych druków. Wśród kilkunastu dokumentów wagi pierwszorzędnej wyróżnić można obszernie fragmenty ze sprawozdania Ludowego Komisariatu Oświaty Ukrainy za lata 1924 - 1927 (s. 484 - 514). Nie pominięto też tabel statystycznych (dok. nr 428 - 437, s. 579 - 593), przedrukowanych z ówczesnych wydawnictw.

W aneksach znalazły się przypisy ob-

jaśniające, wykaz skrótów, indeks rzeczowy, osobowy (z rozwiniętymi imionami i datami życia!), nazw geograficznych oraz wykaz dokumentów. Wątpliwości natomiast budzi dość często stosowane skracanie tekstów, co — niestety — obniża walor naukowy i wiarygodność zamieszczonych materiałów, choć miejsca opuszczone przynajmniej się zaznacza.

R. W.

P. P. Hudzenko, S. W. Kulczycki, Je. P. Szatalina, **Trudowi poczyni robotnyczoho klasu 1921 - 1937 (Na materiałach Ukrainińskoji RSR)**, Kyjiw 1980, Wydawnictwo „Naukowa dumka”, ss. 338, 2 nlb.

Praca poświęcona wzrostowi wydajności pracy w okresie przejściowym od kapitalizmu do socjalizmu. Autorzy w trzech rozdziałach rozpatrzyli główne formy podnoszenia wydajności pracy: dyscyplinę, ruch brygad szturmowych, ruch zaznajamiania robotników z nowymi urządzeniami technicznymi, ruch stachanowców (przodowników pracy).

Kwestie powyższe zobrazowano na tle konkretnego stanu gospodarki ukraińskiej w poszczególnych okresach; wskazano na zależność wyników produkcyjnych od stanu obiektywnego kadry ludzkiej, ale i od czynnika subiektywnego, stanu świadomości ludzi. W historiografii radzieckiej tematyka powyższa podejmowana była już wielokrotnie, choć przyznać trzeba, że nie zawsze z zadowalającym wynikiem. Na tle dotychczasowego dorobku omawiana praca wyróżnia się jasnym ujęciem tematyki, uwzględnieniem szerokiego kręgu materiałów, a przede wszystkim głębszą analizą naukową.

Warto podkreślić, że pracę zaopatrzone w indeksy (nazwisk, nazw geograficznych oraz przedsiębiorstw i organizacji przemysłowych), choć — niestety

— nie zawsze dokładne (np. dwukrotnie wykazano w indeksie Polskę, ale w obu wypadkach mylnie).

R. W.

Narysy z istoriji Piwnicznoji Bukowyny, Kyjiw 1980, Wydawnictwo „Naukowa dumka”, ss. 338, 2 nlb.

Jest to pierwsza większa radziecka synteza dziejów Bukowiny Północnej. Chronologicznie obejmuje okres od czasów najdawniejszych do włączenia Bukowiny Północnej w skład Ukrainińskiej SRR (1940 r.). Pierwsze trzy rozdziały (do połowy XVI w. włącznie) traktują historię dość ogólnikowo, następne są znacznie bardziej szczegółowe. Najgruntowniej opracowany został rozdział VI (druga połowa XIX w. — XX w. do końca I wojny światowej).

Autorzy syntezy zgromadzili w niej sporo materiału faktograficznego, starali się ukazać ciągi dziejowe, wśród których nadrzędnym jest dążenie ukraińskiej części ludności Bukowiny do zjednoczenia z Ukrainą. Wątek ten uwypuklono najzupełniej słusznie, szkoda tylko, iż z pola widzenia Autorów umknęły — dla czasów najnowszych — problemy innych ludów. Spojrzenie ukraińskie zaznacza się szczególnie w podrozdziałach poświęconych kulturze. Bukowina zawsze była krainą wielonarodową, co w syntezie naświetlono jednak nazbyt słabo.

Znaczne partie syntezy zajmuje historia ruchu narodowyzwoleńczego, walki z germanizacją i rumunizacją w Monarchii Austro-Węgierskiej, a w okresie międzywojennym w Rumunii. Autorzy podkreślają „odwiecznie słowiański” charakter Bukowiny Północnej, stałe związki jej z Rosją i ziemiami ukraińskimi, przeciwstawiają się zdaniu historyków niemieckich (i nie tylko), którzy przesadnie — zdaniem Autorów — widzą rolę elementu i kultury niemieckiej.

Na uwagę zasługuje wykorzystanie —

w pewnym stopniu — materiałów statystycznych i ekonomicznych pozostałych po Monarchii Austro-Węgierskiej, bogatej literatury niemieckojęzycznej (w o wiele mniejszym stopniu odnosi się do literatury rumuńskiej, polskiej zaś właściwie zupełnie nie wykorzystano). Z satysfakcją natomiast przyjąć trzeba zamieszczenie indeksów: nazwisk i nazw geograficznych.

R. W.

Koopieratiwno-kołchoznoje stroitielstwo w Bieloruskiej SSR (1917 - 1927 gg.) Sbornik dokumentow i materialow, Minsk 1980, Izdatielstwo „Nauka i tiechnika”, ss. 310, 2 nlb.

Kolejna pozycja z międzyrepublikańskiej serii „Istorija kollektiwizacyi sielskogo choziajstwa SSSR Dokumenty i materialy”, w ramach której wydano już kilkanaście tomów.

W zbiorze opublikowano 127 dokumentów, z czego 100 po raz pierwszy. Zaczepnięto je z archiwów białoruskich i Centralnego Państwowego Archiwum Gospodarczego w Moskwie. Z pozostałych 27 dokumentów lwia część pochodzi z ówczesnej prasy białoruskiej, kilka z dzieł Lenina.

Jak zawsze w tego typu pozycjach, waga dokumentów jest różna, stosunkowo dużo zaliczyć jednak należy bez wątplenia do pierworzędnych źródeł (zarówno w aspekcie gubernialnym, jak i republikańskim). Znajdują się wśród nich m. in. sprawozdania analityczne, porównujące stan gospodarki kołchozów i gospodarstw indywidualnych (wówczas wypadały najczęściej na korzyść tych ostatnich), dokumenty naświetlające politykę finansowania rolnictwa, rozwoju mechanizacji, rozwoju liczbowego kołchozów.

Książkę zaopatrzone w wykaz skrótów, indeks instytucji i gospodarstw rolniczych, wykaz 105 dokumentów, które nie zostały opublikowane w omawianym

zbiorze (opis: data, nazwa, archiwum przechowujące i sygnatura). Tom ten należy zaliczyć do dzieł podstawowych, niezbędnych w badaniach nad najnowszą historią Białorusi, zwłaszcza zaś jej dziejami agrarnymi.

R. W.

P. A. Sieliwanow, Wojennaja diejatielnost' Sowietow Bielorusii. 1917 - 1920 gg., Mińsk 1980, „Nauka i tiechnika”, ss. 295, 1 nlb.

Solidna praca badacza białoruskiego, autora wydanej w 1971 r. monografii *Na zaszcitje zawojewanij Oktjabria*, w której częściowo poruszał problematykę tu prezentowaną.

Całość rozważań zamknął Sieliwanow w czterech rozdziałach: 1. Rady białoruskie w walce o umocnienie dyktatury proletariatu (m. in. pierwszy okres działania rad, ich poczynania w dławieniu kontrrewolucji); 2. rady w obronie nowego ustroju w początkowym okresie wojny domowej i obcej zbrojnej interwencji (1918 r.); 3. rady w walce z kontrrewolucją i obcą interwencją zbrojną w 1919 r. (m. in. współdziałanie Białorusinów w wysiłku zbrojnym całej Rosji radzieckiej); 4. udział rad białoruskich w walkach w 1920 r. (m. in. organizowanie sił zbrojnych w walkach z Wojskiem Polskim, pomoc w rozbiciu armii gen. Piotra Wrangla na południu, dławienie rodzimej kontrrewolucji).

Książka Seliwanowa, z natury rzeczy, interesować musi czytelnika polskiego, zawiera bowiem mnóstwo poloników. Szczególnie wiele uwagi poświęcił Autor wydarzeniom z przełomu lat 1917/1918 (Korpus Polski dowodzony przez gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego) oraz wojnie polsko-radzieckiej 1920 r. Nie ukrywa też — mimo negatywnego stosunku do ówczesnej Polski — niepowodzeń strony radzieckiej.

R. W.

O. Ju. Tarasow, **Oczerki istorii organizacyi nauki w Sowietsoj Mołdawii (1924 - 1961)**, Kiszyniow 1980, Izdatielstwo „Sztiiunca”, ss. 152.

Ta skromna objętościowo, poligraficznie (wydana metodą tzw. małej poligrafii), pozbawiona indeksów i w małym nakładzie opublikowana książka zasługuje jednak na uwagę czytelnika. Autor jej bowiem po raz pierwszy w historiografii mołdawskiej podjął temat dziejów nauki owej republiki radzieckiej. Wydawcy zawsze mają swoje kaprysy i właśnie takim kaprysem jest wydanie pionierskiej pracy w mikroskopijnym nakładzie (735 egzemplarzy), nie mówiąc już o bardzo złym druku, co — niestety — często towarzyszy małej poligrafii.

Praca składa się z dwóch części chronologicznych: 1. Tworzenie się nauki w Mołdawii radzieckiej 1924 - 1941 i 2. Or-

ganizacja badań naukowych w latach 1945 - 1961. Opuszczono lata wojny, gdyż wówczas Mołdawia była okupowana i żadnych badań naukowych mołdawscy uczeni nie prowadzili ani nie mogli prowadzić.

W części pierwszej Autor rozpatrzył trzy problemy: przeobrażenia społeczne, jako podstawę rozwoju nauki w Mołdawii, pierwsze ośrodki naukowe w tej republice oraz badania naukowe w latach 1930 - 1940. W części drugiej znalazły się kwestie: restytuowanie i rozwój nauki mołdawskiej w latach odbudowy gospodarki, tworzenie instytucji akademickich, tworzenie wyższych uczelni oraz instytutów resortowych, formowanie kadr naukowych.

W sumie jest to książka nader pożyteczna, zawierająca dużą porcję informacji, skonstruowania przejrzystość.

R. W.